

SARF VE İMLÂ ENCÜMENİ'NİN “USÛL-İ İMLÂ” İSİMLİ ESERİ VE İMLÂ MESELELERİMİZ

Zehra GÜMÜŞ*

ÖZET

Klâsik Türk Edebiyatı çalışmaları için olmazsa olmazlardan olan ve hemen bütün çalışmaların temeli kabul edilen “bilimsel metin neşri” öncelikle sağlam bir transkripsiyon sisteminden geçmektedir. On asrı aşkın süreyle kullanılan Arap harflerinden sonra 1928’te harf inkılabından sonra bu eserlerin Latin harflerine aktarımı meselesi zorlu bir süreci de beraberinde getirmiştir. Ancak bu metinlerin imlâsıyla ilgili problem yalnızca harf inkılabı sonrasının meselesi değildir. Harf inkılabından önce de Türkçenin Arap Harfleriyle yazımında hem ünlüler hem de ünsüzler bakımından sıkıntılar yaşanmıştır. Bu makalede amacımız 1332-1335 (1917-1919) tarihleri arasında Ma’ârif Nezâreti tarafından Sarf ve İmlâ Encümenine hazırlanmış olan “Usûl-i İmlâ” isimli eseri ana hatlarıyla tanıtmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: İmlâ, usûl, transkripsiyon, Arap harfleri, Latin harfleri.

“USÛL-İ İMLÂ” BY GRAMMAR AND ORTHOGRAPHIC COUNCIL AND OUR ORTHOGRAPHIC PROBLEMS

ÖZET

In Classical Turkish Literature the main point of publishing critical text is a whole transcription system. Beginning to use Latin alphabet with the Alphabet Revolution in 1928, bring a difficult term for texts which were written with Arabic alphabet, after using Arabic alphabet for more than ten centuries.

However orthographic problems of these texts do not begin after the Alphabet Revolution. There have been many problems with writing vowels and consonants in

---

* Okt., Erciyes Üniversitesi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Turkish words when writing them in Arabic alphabet. In this article we aim to introduce a book called “Usûl-i İmlâ” which was worked up Grammar and Orthographic Council with the offer of Ministry of Education.

Key Words: Orthographic, methods, Arabian alphabet, Latin alphabet.

Klâsik Türk Edebiyatı sahasının en önemli uğraşlarından birisi de Arap harfli metinlerin sistemli olarak transkribe edilmesidir. Malum olduğu üzere İslâmiyeti kabulümüzün ardından kullanmaya başladığımız Arap harfleri, Cumhuriyetin ilânından sonra 1928’de yapılan harf inkılâbının ardından kullanımdan kalkmıştır. Yaklaşık olarak on asır boyunca kullanılan bu alfabe ile Türk yazı sistemini bağdaştırılması tahmin edilebileceği gibi zorlu bir süreçtir.

Klâsik Türk Edebiyatı uğraşı alanına giren eserlerin neşirleri yapılırken karşılaşılan en büyük problemlerden birisi kelimelerin Latin harfleriyle nasıl yazılması ve bunların imlâsının nasıl olacağı meselesidir. Neşredilen eserler tarandığında, bazılarının imlâ bakımından belli bir ekolü takip ettiği, bir kısmının ise keyfilik içinde olduğu görülür. Metin neşri hususunda birlik sağlama düşüncesi ile I. Eski Türk Edebiyatı Kollojyumunda imlâyâ dâir tebliğler sunulmuş ve bu tebliğlerle birlikte metin neşrine dair yazılan makaleler sonraki dönemlerde belli oranda belirleyici olmuştur.¹

¹ Ahmet Ateş, “Metin Tenkidi Hakkında” (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebeti İle), **Türkiyat Mecmuası**, C. VII-VIII, 1942, s. 253-267; İsmail Ünver, “Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevrisinde Karşılaşılan Yanlıklar”, (Bu makale I. **Eski Türk Edebiyatı Kollojyumunda -17-18 Ocak 1992 İlesam, Ankara-** tebliğ olarak sunulmuştur.); Osman Horata, “Klasik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlâ ile İlgili Bazı Problemler”, (Bu makale I. **Eski Türk Edebiyatı Kollojyumunda – 17-18 Ocak 1992 İlesam, Ankara** – tebliğ olarak sunulmuştur.); Adnan İnce, “Tenkidli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri”, (Bu makale I. **Eski Türk Edebiyatı Kollojyumunda – 17-18 Ocak 1992 İlesam, Ankara** – tebliğ olarak sunulmuştur.); İsmail Ünver, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, **Türkoloji Dergisi**, C. XI, S.1, Ankara 1993, s. 52; Mertol Tulum, “Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Aralık 1983, s.1-8; Tunca Kortantamer, “*Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlıkları*”, **Türklük Araştırmaları Dergisi** Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1993, C. VII, s. 253-267.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Ancak zannedildiği üzere Arap harfli metinlerle ilgili imlâ problemi sadece günümüzün ya da Latin harflerine aktarım problemi değildir. Çoğunlukla Türk fonetiğine uygun olmadığı, lüzumundan fazla konsonant kalabalığı olduğu, öte yandan birkaç konsonantı bir tek işaretle karşılamak gibi eksiklikleri olduğu söylenen Arap alfabesi bütün bunların yanında Türkçenin vokal sistemini de karşılamaktan uzak olarak nitelendirilmiştir. Bütün bir gelenek boyunca Türk diline ait bir imlâ şekli teşkil edilmek istense de bu mümkün olamamıştır. Osmanlının son dönemlerinde de buna dair uğraşların olduğunu tebliğimize konu olan Usûl-i İmlâ isimli eserden anlamaktayız. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bugüne kadar üzerinde hiçbir çalışma yapılmamış olan eser Ma'ârif-i 'Umümiyye Nezâreti tarafından, Tedkikât-ı Lisâniyye Hey'eti'nin Sarf ve İmlâ Encümeni'ne 1332-1335 (1917-1919) yılları arasında hazırlanmıştır. Eserin hazırlanış sebepleri şu şekilde sıralanmıştır:

“Evvelâ: Yeni hurûf ve eşkâl kabûl itmemek;

Sâniyyen: ba'zı şâ'itlere vaz' olunacak bir takım işârâtı mekâtib-i ibtidâ'iyeniñ birinci seneleri risâleleriyle «luğat» encümeniñ tertib itmekte olduğu «luğat» kitâbına münhasır tutmak;

Sâlişen: İmlâ-yı lisâniñ iştirâdını kâfil olmak üzere Türkçe kelimelerde şavâ'it ve şavâmite 'âid bütün kavâ'idleri göstererek müsteşnâları da kararlaşdırmak;

Râbi'an: imlâ müşkilâtınıñ izâlesini te'mîn idebilecek cedvelleri tertib itmek;

Ĥâmisen: lisâniñ şarf ve nahv kavâ'idini câmi' bir kitâb vücûda getirmek.”²

Eseri hatadan uzak tutmak için neler yapıldığını encümen şu şekilde anlatmaktadır: “*Usûl-i İmlâ nâmı virilen işbu eseriñ mümkün mertebe hañâdan sâlim ve kavâ'id ve nazariyyât-ı imlâyı bi'l-eñrâf câmi' olabilmesi için encümente ne gibi esâslara istinâd idildiği ber-vech-i âtî izâh olunur:*

(1) İmlâ-yı lisâniñ muhtelif edvâr-ı tekâmüli ve kelimâtüñ cüzür-ı aşliyyesi nazar-ı i'tibâra alındı; çünki her yeñiniñ bir eskiden doğduğu

² **Usûl-i İmlâ**, Sarf ve İmlâ Encümeni, Matba'a-i Âmire, İstanbul 1333-1135 (1917-1919), s. 6.

ve imlā-yı lisānî da bütün hādîşât-ı ictimā'îyye gibi kavmiñ târîhinden infikāk idemeyecegi tabî'îdir.

(2) Erbāb-ı kalem tarafından isti'māl idilmekde olan soñ şekl-i imlā tedkîk olunarak aralarındaki nuķāt-ı müştereke ta'yîn idildi; Çünkü imlāmızıñ eñ mütekāmil şafhası bu müşterek noķtalarda ta'yîn ider.

(3) Erbāb-ı kalemiñ ba'zan kendi kabûl itdikleri tarz-ı imlāya kendileri de ri'āyet itmeyerek düşmekde oldukları iştirādsızlık ber-şaraf idilmesi esbābı te'mîn olundu; çünkü ifrātlar ve tenāķuzlar şāyān-ı kabûl olamazlar.

(4) Şavā'itiñ kabûl ve tezyîdi huşuşunda 'aşırlardan beri cārî ve soñ zamānlarda büyük bir inkişāfa mazhar olan tekāmül, ma'ķül ve muftarid bir derecede, nazar-ı i'tibāra alınmaķla ber-ā-ber bugüne kadar yazılmamış yāhud pek nādir olarak kabûl edilmiş ba'z-ı şā'itler teşmilen izhār ve bu şüretle az zamān soñra zuhūr idecek hādîşeniñ vukū'ı testi' idildi.

(5) İmlāniñ telaffuza taķrîb idilmesi esāsı kabûl olunmaķla ber-ā-ber lisānımızda cārî āheng ķānūnından dolayı izhārına bir lüzüm haķķı görülemeyen ve şimdiye kadar kimse tarafından yazılmayan ba'z-ı hurūf-ı imlāniñ izhār olunmaması terciħ idildi.

(6) 'Arabî ve Fārsî kelimeleriñ imlāları muħāfaza idilmekle ber-ā-ber bunlardan 'ādetā Türkçeleşmiş oldukları için muhtelif şekillerde yazılmaķda olan kelimeleriñ imlāsı teşbît olundu.

(7) Şavā'id ve şavāmıta 'ā'id kavā'idiniñ taṭbîkinde tereddüde maħal kalmamaķ için şakîl ve haṭff harekeli ef'āl-i muhtelifeden bir kaçınıñ taşrîfātı nümüne olarak yazıldı."³

İşte bütün bu amaçlar çerçevesinde eser mukaddimenin ardından üç kısım üzerine tertip olunmuştur:

- 1- Şavā'ite 'ā'id ķā'ideler;
- 2- Şavāmıta 'ā'id ķā'ideler;
- 3- Cedveller

³ Age., s. 7.

Asıl eser kısmına girmeden önce mukaddime kısmında imlâmızın tarihinden bahsedilmiştir. İmlâsı ile ilgili sadece bizim değil, Fransız, Portekiz, Amerikalı ve Almanların da problemleri olduğundan, bunların özellikle de imlâyı telaffuza yaklaştırma noktasında ne gibi uygulamalar yaptıklarından bahsedilmiştir. Arapların da aslında ünlülerin imlâsı ile ilgili problemler yaşadıklarını ve Kur'ân-ı Kerîm tilâvetini hatadan korumak amacıyla hareke sistemini geliştirdikleri bizim de yedinci asra kadar ünlüleri yazmadan harekeli yazıyı tercih ettiğimiz belirtilmiştir. Arap alfabesinin Türkçe için yetersiz oluşunu söyledikten sonra Türkçenin imlâsı ile ilgili problemin sadece ünlülerin gösterilip gösterilmemesinde kalmadığı, ünlü ve ünsüz değişimleri noktasında da problemlerin devam ettiği anlatılmış, müelliflerin kelimelerin ünsüzlerini indî tasarruflarla kullanmalarının ve aruz vezninin de imlânın tutarsızlığına olan etkileri belirtilmiş, ve imlâdaki eksikliğin bununla kalmadığından dem vurulmuştur: *"İmlâmızıñ noqşanı bundan 'ibâret qalsaydı şâyân-ı teşekkür olurdu; lâkin 'Arabî ve Fârsî kelimeleriñ imlâlarını muhâfaza da müte'aşşibâne bir i'tinâ gösteren qudemâ-yı mü'ellifîn Türkçe kelimeleri kemmiyyât-ı mühmeleden 'add itdikleri için gâh telaffuz-ı qadîmi nazar-ı i'tibâra alaraq, gâh memâlik-i muhtelifelâ telaffuzlarını birbirine qarışdırmaqda bir be'is görmeyerek bütün şavâ'iti pek 'indî taşarrufâta uqratmaqdan çekinmemişlerdir; meşelâ «kuru (قورو), kuzu (قوزو), köprü (كوپرو)» lafzlarını «kuru (قورى), kuzı (قوزى), köpri (كوپرى)»; «gelmemiş (گلمميش), kereste (كرسته), Türkmen (تركمن), degirmen (د گرمن), gelen (گلن)» kelimelerini «gelmemiş (كلمامش), kereste (كراسته), Türkmen (توركمان), degirmen (د کرمان), gelen» şeklinde; «oklava (او قلاوا) yı «oklağı (او قلاغو)»; «bacak (باجاق), başma (باصمه), bayrak (بايراق), bayram (بايرام), kabuq (قابوق), katmer (قاتمر), kaçak (قاچاق), qarğa (قارغه), maymun (مايمون), yağmur (ياغمور)» lafzlarını da «bacak (باجاق), başma (باصمه), bayrak (بايراق), bayram (بايرام), kabuq (قابوق), katmer (قاتمر), kaçak (قاچاق), qarğa (قارغا), maymun (مايمون), yağmur (ياغمور)» şüretinde yazıvirmişlerdir. Hemân 'aynı sene içinde yazılmış kitâblarda bir kelimeniñ bir kaç imlâsına teşâdüf idilir: «kürüşür, kuruşür, kuruşür, kuruşür, kuruşür, kuruşür» gibi.*

Şavâ'itiñ hazfında ve mübâdelesinde görülen bu tezebzüb ve ihmâliñ şavâmitinde de cârî oldığı görüldür. Bunlarıñ bir taqımları arasında lâ-'ale't-ta'yîn mübâdelât icrâ idilmekdedir; meşelâ «قاب - چوپ - چوب» gibi kelimeler ba'zan «p» ve ba'zan «b» ile

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008

yazılmağ şüretiyle (b, p) harfleri; «tunc (تونج)-tunç (تونچ), toprak (طوپراق), toprak (توپراق)» nev'inden kelimeler ba'zan (t), ba'zan (t) ile yazılarak (t, t) harfleri arasında mübādele icrā idildiği gibi āīdeki mişāllerden bu mübādeleniñ daha ne gibi harfler arasında icrā idilmekte olduğı da añlaşılır.”⁴

Mukaddime kısmından sonra eserin diğeri bölümleri şu şekilde plānlanmıştır:

Şā'itleriñ İsti'mālinde İttibā' Olunan Esāsāt u Nazariyyāt

Cevāhir-i Kelimātda Şavā'itiñ İsti'māli

Cevāhir-i Kelimātda «he» şā'iti

Cevāhir-i Kelimātda Mübādele-i Şavā'it

Levāhıkdā Şavā'itiñ İsti'māli

Levāhık-ı Taşrīfiyye

Levāhık-i Müstakille

Açık meftūh lāhıkalar

Çapalı Meftūh Lāhıkalar

Açık Meksūr ve Meftūh Lāhıkalar

Çapalı Meksūr ve Mazmūm Lāhıkalar

Levāhık-ı Tābi'a

Kelimātiñ Taşrīfine Hıdmet İden Levāhık-ı Tābi'a

Binā-yı Fi'li Te'arrüble Hıdmet İden Levāhık-ı Tābi'a

İrās İtdikleri Hareke Kıyās Kırā'atıyla Ta'yin İtmeyen Levāhık-ı Tābi'a

Levāhık-ı İştikākiyye

Şavāmıtiñ İsti'mālinde İttibā' Olunan Esāsāt u Nazariyyāt

Türkçeleşmiş 'Arabî ve Fārsî Kelimeler

⁴ Age., s. 11-12.

Türkçede Uşûl-i İmlâ

Şâ'itleriñ İsti'mâli

Şavâ'itiñ Hazfı

(س) ve (ج) Şâ'itleriniñ Hazfı

«ل» Şâ'itiniñ Hazfı

Şavâ'itiñ Mübâdelesi

Sâmitleriñ İsti'mâli

Türkçeleşmiş Kelimeler

Asıl eser kısmının ilk bölümü olan *Şâ'itleriñ İsti'mâlinde İttibâ' Olunan Esâsât u Nazariyyât* başlığında Türklerin İslâm'ı kabullerinden sonra iki imlâ kullandıkları: bunlardan birinin doğuda Çağatay diğzerinin ise batıda Selçukî usulü olduğu belirtilmiştir.

Daha sonra *Cevâhir-i Kelimâtda Şavâ'it* başlığında imlâmızı üç devreye ayırmıştır. Bunlardan ilki "hareke devresidir": *"İmlâmızıñ tekâmülü bidâyetde bir «hareke devresi» geçirmiştir. Halkıñ ellerinde dolaşan, Anadolumuzda pek çok okunan harekeli kitâblar hareke safhasınıñ hâlâ zî-hayât şevâhididir".⁵*

İkincisi "vezin devresi"dir: *"Bu devreyi bir «vezn devresi» ta'kîb iderek bu da birincisiyle muhteliğan bir hayli zamân devâm itmiştir. Şoñ zamânlara kadar imtidâd iden ve imlâ-yı resmî nâmını alan bu devrede Türkçe kelimeler 'Arabîniñ evzânına müşâbih bir takım eşkâl-i mu'ayyene ile yazılmaya başlamış ve bi't-tabî' evzân-ı 'Arabîde görülen müşkilât-i kırâ'at, bir lüzüm-ı 'ilmî olmadığı hâlde, Türkçe kelimelerde de teħaddüş itmiştir. Faķať bu müşkilât «ķarşısında kalan ba'z-ı erbâb-ı kalem kelimeleriniñ mâhiyyetini ve iştikâķını düşünmekden hâlî kalmayarak muhtelif târiħlerde kelimevî iştilâħata girişmiş ve şâ'itleriñ pey-der-pey izhârıyla imlâ-yı lisân 'Arabîniñ te'sîrâtından kurtarmaya çalışmışlardır."⁶*

Üçüncüsü ve daha karışık olanı ise "şâ'it" devresidir: *"Bu gibi teşebbüsleriñ neticesi olarak imlâmız el-yevm yeñi bir devreye dâħil*

⁵ Age., s. 18.

⁶ Age., s. 18.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008

olmuştur ki buña «*şāʿit devresi*» dimelidir. Bu *şoñ devre* dağı *dığerleri* kadar *karışık*dır. Çünkü bir *tarafdan* bir *çok* kelimelere *şāʿit* girdiği *hâlde* *dığer* *tarafdan* yazı yazarlarıñ bir *çokları* muhâfâza-kârlıklarından ayrılmamağdadırlar. İmlâ-yı *hâzır*ñ *istinâd* itdiği *esâsât* *erbâb-ı lisân* *tarafından* henüz *lâyıkıyla* *tevzîh* ve *müdâfâʿa* vücuda getirilen *teceddüdat*ñ *ğavâʿidi irâʿe* idilmemiş olduğundan herkes *tarafından* *taṭbîk* olunamamağda ve bundan dolayı *intişâr* iden *yeñi* *eşerlerde* dağı *ʿaynı* kelimeniñ muhtelif *imlâlarına* *teşâdüf* idilmekdedir. Encümente *imlâ-yı lisân*ñ *vâsıl* olduğı *devre-i şavtiyyeniñ* *icâbâtı biʿt-ṭabiʿ* *nazar-ı itibâra* alındığı gibi *devre-i vezniyye maḥşûsâtından* olarak *cevâhir-i kelimâtda* görülen *ğazf şavâʿitiñ taʿmîm ü teşmîli* gibi bir *ifrâtdan* dağı *tevķi* idilmiştir.⁷

Cevâhir-i Kelimâtda «◦» *şāʿiti* başlığında «◦»nin kelimedeki imlâsının o güne kadar nasıl olduğundan “*Bu şāʿit vaktiyle ʿArabî ve Fârsî imlâlara tebeʿan yalıñız kelime nihâyetlerinde yazılarak baş ve orta hecelerde taşarruf* idilirdi. *Bu taşarruf zamânımıza* kadar *devâm* itdiğinden *hemân bütün* *kelimeleriñ* *şoñuna* *teşâdüf* itmeyen *fethâ-yı ḥaffifeler şāʿitsiz* yazılmağdadır. *Ancağ* *şoñ senelerde* *ikiden ziyâde* *heceli* *kelimeleriñ* *tevâlî* iden *fethâ-yı ḥaffifelerinden* ortadakini *izhârda* bir *temâyül ḥâşıl* olmuş ve meşelâ «*kelebek (كلمبك)*, *köstebek (كوستبكب)*, *bilezik (بيلزبك)*...» *kelimeleri* eskiden «*kelebek (كلمبك)*, *köstebek (كوستبكب)*, *bilezik (بيلزبك)*...» *şekillerinde* yazıldığı *hâlde* artık *bugün kırâʿati işkâl* iden *bu tarz-ı imlâ* terk idilmiştir.” ... daha sonra nasıl olması gerektiğinden bahsedilmiştir: “*üç heceye tefriķleri icâb* iden *dört şâmitli* *kelimeleriñ* *doğru* *oķunmaları* için *ikinci heceye ʿāʿid* «◦»*leri* *izhâr* etmek *lâzımdır*.” ... “*ğayr-ı meʿnûs ecnebî* *kelimelerde* «◦» *leriñ* *izhârı* *münâsib* görülmüştür”.

Cevâhir-Kelimâtda Mübâdele-i Şavâʿit başlığında ise “*bu mübâdeleleriñ eñ mühimleri* «و» yerine «ى» «ا» yerine «◦» *istiʿmâlidir*... *Cevâhir-i kelimâtda* görülen *dığer* bir *mübâdele* ise «*ilerü, gerü, berü, eyü, incü, yapu, çapu, çarşu*... *ilḥ*» gibi *kelimelerde* *meşhûd* olan «و = ى» *mübâdelesidir* ki bunuñ *ḥaķıķı* sebebi *telaffuz-ı târiḥîde* *maḥalliden* *başka* *bişey* *olmasa* *gerekdir*”⁸ denmekte ve yine bu konuyla alâkalı örnekler sıralanmaktadır.

⁷ Age., s. 19.

⁸ Age., s. 23.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008

Levâhıkda Şavâ'itiñ İsti'mâli bölümünde ekler Levâhık-ı Taşrifîyye ve Levâhık-ı Müstakille olmak üzere ikiye ayrılır. Levâhık-ı Müstakille'nin alt başlığı olarak düşünülen *Açık meftûh lâhıkalar* başlığında öncelikle bunların yazılışındaki tarihî gelişimden bahsedilmiş ve bundan sonra nasıl yazılması gerektiği ile ilgili öneriler getirilir: “*Bunlar mef'ûliyyet edâtları olan «he, ye, de, le, ile», şart edâtı olan «se» nisbet edâtı olan «ce» nefy ve maşdariyyet edâtı olan «me, ma» ile iltizâmiyye, hâliyye, istikbâl ilh.. şîğa ve zamânlarınñ teşkili için mādde-yi fi'llerinñ nihâyetine getirilen «◦, ʾ» , «یا, یه» dan ve vücübî müntehâsı olan «مالی, مالى» dan 'ibâretdir. İlmâmızın şahfa-i vezniyyesinde bu kısım levâhıkın fethaları dâ'imâ «◦» şâ'iti ile izhâr olunur, fakat «gelmeli, olmalı» gibi şîğa-yı vücubiyye müntehâlarında bir de «gelmedi, olmuyor» gibi nefylerde şâ'it hafz idilir idi. Devre-yi şavtiyyede ise bu lâhıkaların iki sınıfa ayrıldığı görülüyor, bir kısmı kemâ fi's-sâbık dâ'imâ «he» ile, bir kısmı ise telaffuza tebe'an «◦» veyâ «ʾ» ile yazılabiliyor. Bu iki kısım biri birinden sühûletle kâbil-i tefrîkdir: kelimenin nihâyetinde bulunup kendilerinden sonra diğer levâhık-ı müstakilleyi kabûl itmeyenler dâ'imâ «◦» ile, bi'l-'akis diğer levâhık-ı müstakillenin iltihâkıyla kelime ortasında kalabilenler telaffuz olundukları gibi hafiflerde «◦» şakillerde «ʾ» ile yazılır.” Esere göre *Çapalı Meftûh Lâhıkalar*: “*gerek hafif, gerek şakıl kelimelerde 'umûmiyyetle şâ'itsiz yazılırlar. Ve kelimenin âhengine göre okunurlar*”. *Açık Meksûr ve Meftûh Lâhıkalar* ise: “*Lâhık oldukları kelimenin âhengine tâbi' olup dört türlü okunan bu lâhıkalar şafha-yı vezniyyede ekşeriyet üzere «ى» ile tesbît idilmiş ve hâlâ o şüretle yazılmağda bulunmuşdur.*” *Çapalı Meksûr ve Mazmûm Lâhıkalar* ise: “*Gerek hafif ve gerek şakıl kelimelerde şâ'itsiz yazılırlar. Ve lâhık oldukları kelimenin âhengine tâbi' olarak yine kıyâs-ı kırâ'ate göre okunurlar*”.⁹*

Levâhık-ı Tâbi'a: “*mâ-kabllerini bir hareke-yi maşşûşa ile tahrik iden lâhıkalar*” şeklinde tanımlanır ve Kelimâtın Taşrifine Hıdmet İden Levâhık-ı Tâbi'a, Binâ-yı Fi'li Te'arrüble Hıdmet İden Levâhık-ı Tâbi'a, İrâş İtdikleri Hareke Kıyâs Kırâ'atıyla Ta'yin İtmeyen Levâhık-ı Tâbi'a olarak tasnif edilir ve örnek metinlerle bunların imlâsının nasıl olacağı belirtilir.

⁹ Age., s. 25-26.

Levâhık-ı İştikâkiyye: “*Bir nev‘ kelimededen semâ‘î olarak diğer nev‘ kelime teşkiline hıdmet iden lâhıkalardır. Bu lâhıkaların levâhık-ı taşrîfiyyeden farkı her kelimeye kıyâsî olarak kâbil-i ilhâk olamamalarıdır.*” şeklinde tarif edilir ve bunların sayısının oldukça çok olduğundan bahsedilir. Bu eklerin imlâsı ile ilgili olarak ise şunlar söylenmiştir: “*İmlâmızın şafha-yı vezniyyesinde levâhık-ı iştikâkiyyeniñ gerek müstakill gerek tâbi‘ kısımları hakkında levâhık-ı taşrîfiyye kavâ‘id-i imlâ‘iyyesi cereyân ider ve luğatımızın büyük bir kısım kelimâtı okunmaz, belki mu‘ammâ gibi hall ü keşf idilir bir imlâ ile yazılırdı. Faқаt erbâb-ı lisân yavaş yavaş kelimât-ı müştâkanıñ mâhiyyet-i semâ‘iyyesini añlayarak ekşerinde isti‘mâl-ı şavâ‘ıt itmiş, encümen dahı bu teşebbüs-i teceddüdkârâneyi bilâ-kemâl müştâkkâtın cevâhir-i kelimât gibi yazılmasını tensib eylemişdir.*”¹⁰

Ünlülerin İmlâsından sonra sıra ünsüzlerin imlâsına gelir. Şavâmitün İsti‘mâlinde İttibâ‘ Olunan Esâsât u Nazariyyât başlığında öncelikle Türklerin kullandıkları alfabelerden bahsedilmiş son olarak da Arap alfabesiyle ilgili olarak şunlar eklenmiştir: “*Elif-bâ-yı ‘Arabîniñ şark Türkleri tarafından kabûl olundığı devrede Türk lisânı hünüz tamâmen ‘Arabcanıñ emvâc-ı istilâsı altında kalmamış idi. Bu sebebden dolayı o zamân Türkçede bütün şavâmit-ı ‘Arabîyyeniñ isti‘mâline lüzüm görülmemiş, «s, h, ş, z, t, z, ‘» harfleri ‘Arabî kelimelere münhasır tutulmuşdur; bi‘l-‘aks ‘Osmânlı lisânında ve ‘umûmiyyetle Oğuz lehcesinde mevcûd olduğu hâlde başka Türk aqvâmı luğatlarında bulunan « ى » ile « ى » arasında bir münharic-i maşşûşdan telaffuz idilen bir harfe işâret olmağ üzere ‘Arabîniñ « ى » harfi ke-zâlik « ف » ile « و » arasında bu şavt-ı maşşûş edâ itmek üzere üç noktalı « ف » şekli, keşîdeli ve noktalı kâflar, üç noktalı « پ » ve « ڭ » harfleri ihdâş veyâ elif-bâ-yı İrânîden isti‘âre idilmiş idi. Lisânlarını Türkçeniñ menâbi‘-i luğâtından ziyâde ‘Arab ve ‘Acem kelimeleriyle techîz ve Selçukîlerden İrân tarz-ı edebîyyatını istihlâf iden ‘Osmânlı Erbâb-ı lisânı ise daha başlangıcda «s, t, h, h» şavâmitini isti‘mâlinden çekinmemişler ve elif-bâ-yı İrânîde buldukları «p, ç, j, g» harflerini kullanmışlar, kâf-ı nünîye de erkenden ihdâş iderek Çağataycada bu makâmda kullanılan «ڭ» şekli-i muzâ‘afi yerine ikâme idilmiştir.”*

¹⁰ Age., s. 36.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008

"İmlâmızıñ şafha-yı hâziresini tedkîk iden encümen eñ ziyâde «t, ş» şâmitleriniñ ve bir dereceye kadar «he» harfîniñ isti'mâlinde müşkilâta teşâdüf itmişdir" dedikten sonra «t ve t=d» mübâdelesinden örneklerle bahsedilip şu karara varılır: "İşte encümente «t» harfîniñ evsât ve evâhîr-i kelimâtdaki isti'mâli 'âdetâ muharriniñ tarz-ı taqdîrine vâbeste kıldığı ve ittîrâdsızlığıñ hiç bir sebeble îzâhı kâbil olamadığı nazâr-ı i'tibâra alınarak telaffuzda «t» harfînde hiç bir farkı bulunmayan «t» harfîniñ orta ve soñ hecelerinden bütün bütün kaldırılmasına ve isti'mâliniñ ittîrâd-ı hâzıra binâ'en kelimâtdaki ilk hecelere teşâdüf iden telaffuzlara münhaşır tutulmasına karar virilmişdir. Anadolu ve Rum iliniñ bir çok yerlerinde bizim «de» ile söylediğimiz «doğuz, dağ, doğmak...» gibi kelimeler «toğuz, tağ, toğmak...» şüretinde «t» ile telaffuz idilmekte, pâ-y-ı taht şivesiniñ «uyku, akşam, kaftan, hani, hangi...» gibi kelimeleri de «uyhu, aḡşam, ḡaftan, kanı, kaḡrı...» tarzında söylenmektedir. Muhtelif Türk lehceleri arasında ise bu gibi mübâdelet keşretle mevcûd olup âtîde ta'dâd u taşnîf idilen mişâller bu ḡuşuşda bir fikir vormeye kâfidir... Bu tedkîk üzerine encümen «t=d» mübâdelesiniñ tamâmıyla bî-esâs ve bî-lüzûm olduğına ve ittîrâddan mahrûm bir isti'mâlden 'ibâret bulunduğına kâni' olarak «de» şavtınıñ, hiç bir kelimedede «t» harfiyle edâ olunmamasına karar virmişdir."¹¹

Ünsüzlerle ve mübâdele ile ilgili olarak şu hususlara dikkat çekilir: "Yalnız «t ve t=d» mübâdelesinde değil, Türkçe lehceler arasındaki mübâdelât-ı harfiyyeniñ hiç birinde ḡurûf-ı aḡliyyeniñ muḡâfazasına bir lüzûm-ı 'ilmî olmadığı ve 'Osmanlı lisân-ı edebîsiniñ tamâmıyla müstaḡil bir lisân olduğı daha vâzîḡ şürette aḡlaşılmaḡ için daha bir çok mişâller nazâr-ı i'tibâra alınmışdır. Mezkûr mübâdelâtıñ başlıcaları şöyledir: Kelimeniñ başında «hemze, ye, ce, he» harfleri arasında mübâdele; «z, z, y» harfleri arasında mübâdele; «ب م ف و» ḡurûf-ı şevḡiyyesi arasında mübâdelât; Soñ harfde muhtelif mübâdelât; Kelimeniñ bünyesinde muhtelif mübâdelât"¹²

Bu mübâdelelerin sadece Osmanlı Türkçesinin problemi olmadığı aynı zamânda diğerk lehçelerde de buna dair problem yaşadığı belirtilmiştir. Nihayet varılan sonuç şudur: "Encümen bu mülâḡazât ve istintâcâta binâ'en, İstanbuluñ telaffuz-ı edebîyyesini ve

¹¹ Age., s. 38-40.

¹² Age., s. 41-42.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008

*te'mîn-i ittîrâd ile ber-â-ber isti'mâl-i hâzırı esâs ittihâz iderek, şavâmıtuñ kavâ'id-i imlâ'iyyesini bugün konuşmakta ve yazmakta olduğumuz lisânıñ kendisinden istihrâca çalışmamıştır."*¹³

Türkçeleşmiş 'Arabî ve Fârsî Kelimeler başlığında bu kelimelerin telaffuz olarak iki türlü değişikliğe uğradığı söylenmektedir. "Bu tahavvül başlıca iki kısma ayrılıp biri mahreçsizlikten ve telaffuzuñ 'adem-i imkânından ileri gelir: Çünkü hurûf-ı mütecâniseniñ her nev'î için lisânımızda yalnız bir telaffuz mevcûd olduğundan ve meselâ (s, ş, ş) (h, h, h) (z, z, z), (,) harflerini birbirinden farksız bir şüretde telaffuz itdigimizden 'Arabî ve Fârsî kelimeleriñ imlâsında müşkilât-ı 'azîmeye teşâdüf olunuyor. Tahavvülât-ı telaffuziyyeniñ ikinci kısmı bi'z-zât hurûf-ı mebanî ve hurûf-ı müdde ve ba'z-ı harekâtda cereyân iderek kelimeniñ Türkçeleşmiş i'tibâr olunmasına bi-hakkın sebep olmaktadır."¹⁴

Bu değişiklikler 7 başlık altında toplanır:

"1- Hurûf-ı şefeviyye arasında mübâdelât: hurûf-ı şefeviyye (b, p, f, v) harfleridir.

2- Hurûf-ı sinniyye arasında mübâdelât- hurûf-ı seniyye «t, t, d, z, z, s, ş» harfleridir.

3- Hurûf-ı hulkiyye ve hanekiyye arasında mübâdelât: lisânımızda hurûf-ı hulkiyye ve hanekiyye (h, h, k, g, h, k, n, ,) harfleridir.

4- Hurûf-ı muhtelif e arasında mübâdelât: damağ ile dişler arasındaki mehâricden telaffuz olunan (c, ç, ş, r, l, n) harfleri arasında meşhûd olan tahvîlât.

5- Hurûf-ı meddiñ kendi cinsinden veyâ başka cinsden bir şâ'ite veyâ harekeye tehavvülü.

6- Şeddeniñ hazfi.

7- Muhtelif hareketleriñ şüret-i dâ'imâ ve sâbiteden tebeddülü."¹⁵

¹³ Age., s. 43.

¹⁴ Age., s. 46.

¹⁵ Age., s. 46-47.

Türkçeleşmiş addolunabilecek kelimelerin imlâları eserin sonunda birinci cetvelde gösterilmiştir.

Türkçede Uşûl-i İmlâ başlığında öncelikle Türkçenin imlâsına dair:

"1- Uşûl-i imlâ bir lisânîñ elfâzını yazmak için ri'âyet olunması lâzım gelen kavâ'idür. Yazı ile telaffuzuñ te'tâbuķı için lafzlarıñ bi't-ıtabî' söylenildiği gibi yazılması lâzım gelir; fakat yazınıñ her zamân telaffuza te'tâbuķ itmediği ma'lûmdur. İşte " Uşûl-i İmlâ " yazınıñ telaffuza vücûh-ı tevâfuķ ve te'hâlifini ta'yîn ider.

2- Lafzlar hecelerden, heceler de harflerden teşekkül ider.

3- Lisânımızda şekil i'tibârıyla otuz altı harf vardır:

² (hemze) b, p, t, s, c, ç, h, ħ, d, z, r, z, j, s, ş, ş, ž, t, z, ' , ğ, f, k, k, g, ñ, ğ, l, m, n, v, h, â, â

4 - Harfler iki kısımdır: şâmit, şâ'it.

5 - Kendi kendilerine bir hareke-yi şavtiyyeye mâlik olmayan harflere "şâmit", şâmitları tahriķe hıdmet iden harflere de "şâ'it" tesmiye olunur. Bu sebebden şâ'itlere " ħurûf-ı hareke " nâmı daħı virilir. Lisânımızda şâ'itler şâmitsiz kullanılamaz. Hemze (elif) şâ'itiyle birleştigi zamân her ikisi birden ( ) şeklinde yazılır. Almaķ, atmaķ kelimelerinde olduğı gibi."¹⁶

maddeleri sıralandıktan sonra öncelikle tek tek ünlüleri ardından ünsüzlerin imlâsını "ħazf", "mübâdele" ve "isbât" olarak tasnif edip örneklendirmişlerdir.

Türkçeleşmiş kelimelerin imlâsında hangi esaslara uyduklarını 4 maddede beyân etmişlerdir:

" 1. Aşilları bütün bütün unutulacak derecede Türkçeleşmiş olan kelimeleriñ imlâları ayrıca teşbît idilmemişdir. Binâ'en aleyh hegbe, ispanaķ, badem, maķara, çamaşır, canfes, (...) ħabilinden olan kelimeleriñ «ħaķba, isfanâħ, bādâm, bekre, cāmeşüy, cānfezâ, çep ü rāst» kelimât-ı 'Arabiyye ve Fārsiyyesinden me'ħüz oldığını zikre lüzüm görmedik.

¹⁶ Age., s. 49-50.

2. Aşılırları metrük olmak lâzım geldiği hâlde bütün bütün zâ'îl olmayan ve imlâca ittîrâdsızlığa bā'îş olan kelimelerin Türkçeleşmiş şekilleri teşbît olunarak (a) cedvelinde gösterildi. Muşamba (muşamma'), nalın (na'lîn), merdiven (nerdübân) ... gibi kelimeler bu kabîldendir. Bunların 'Arabî ve Fârsî olan aşılırları ancak 'Arabî ve Fârsî kâ'ideleriyle yapılmış terkîblerde muhâfâza idilir. Meşelâ: maydanoz tohumu, nifâk tohumu gibi Türkçe 'ibâre ve terkîblerde behemehâl Türkçeleşmiş şeklinin isti'mâli icâb iden (tohm) kelimesi ancak (tohm-ı nifâk) gibi terkîblerde şekl-i aşlîsini muhâfâza ider.

3. Ba'zî kelimeler vardır ki Türkçeleşmiş şekilleri ma'nâ i'tibârıyla aşılırlarından ayrılmışlardır. Meşelâ halîfe ve kalfâ; çerâğ ve çırağ .. başka başka ma'nâya gelen kelimelerdir. Aşılırları bir olmakla beraber şekil ve ma'nâca birbirinden ayrı olan bu kelimeler dağı (b) cedvelinde gösterilmiştir.

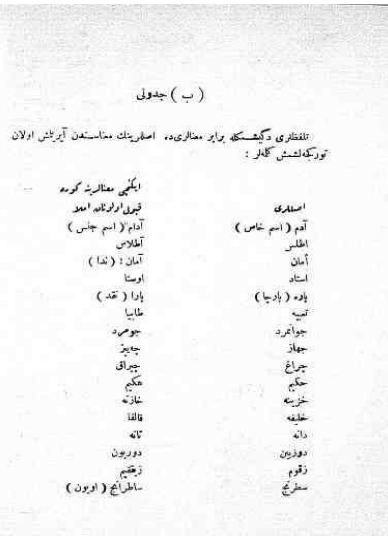
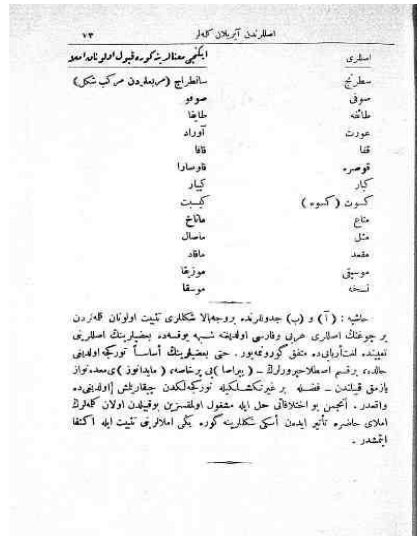
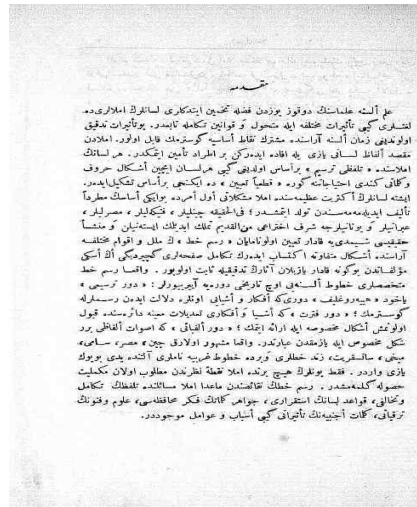
4. Türkçeleşmiş kelimelere dâhil bulunan şâmit harflerin telaffuzı kına=hınâ, tezgah=destgâh ... gibi kelimelerde görüldüğü vech ile tebeddüle uğramış ise bu şâmitlerin imlâsı bu günkü telaffuzlarına göre teşbît edilmiştir. tûhâf= [63] tuhaf; tōhūm=tohm kelimelerinde olduğu gibi telaffuzı esâslı bir tebeddüle uğramamış olan kelimelerin şâmitleri ise- kavâ'id-i 'umūmiyyeye muhâlif de olsa-şekl-i aşlîsine muvâfîk olarak ibkâ ve teşbît olunmuştur. Fî'l-hakîka Türkçe kelimeler için ittîhâz edilmiş olan kâ'ideye göre (tûhâf) ve (tōhūm) kelimeleri (tûhâf) ve (tōhūm) şüretinde yazılmağ icâb iderdi."¹⁷

Son olarak ise eserde bahsedilen imlâ şekilleri eserin sonunda tablolar hâlinde ortaya konmuştur. İlk olarak "Türkçeleşmiş kelimeler" A Cedvelinde, "Telaffuzları değışmekle beraber manaları da asılırlarının manasından ayrılmış olan Türkçeleşmiş kelimeler" B Cedvelinde yer alır. Daha sonra "Cedvel-i İf'âl"de ise "olmak", "itmek" ve "yazmak" fiilleri "sîgalar"a göre çekilmiştir. Bu cetvellerle eser son bulmuştur.

Eserdeki başlıklardan ve örneklerden de anlaşıldığı gibi "imlâ" meselesi sadece Arap harfli metinleri Latin harflerine aktarırken karşılaşılan problem değildir. Arap harflerini kabul edişimizin ardından gerek ünlü gerekse ünsüzlerin ve eklerin yazımıyla ilgili sorunlar göze çarpmaktadır. Metnini yanıma hazırladığımız "Usûl-i

¹⁷ Age., s. 62-63.

İmlâ" isimli eser de henüz harf inkılâbının yapılmadığı yıllarda Arap harfleriyle Türkçe kelimelerinin imlâsının nasıl olması gerektiğine dâir fikirler öne süren bir eserdir. Buna benzer eserlerin okunup yayımlanmasıyla günümüzde Arap harfli metinlerin transkripsiyon alfabesine aktarımı ve imlâsı noktasında birtakım müşküllerin önüne geçilebileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- ATEŞ, Ahmet, "*Metin Tenkidi Hakkında*" (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebeti İle), **Türkiyat Mecmuası**, C. VII-VIII, 1942, s. 253-267.
- HORATA, Osman, "Klasik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlâ ile İlgili Bazı Problemler", (Bu makale **I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu'nda – 17-18 Ocak 1992 İlesam**, Ankara – tebliğ olarak sunulmuştur.)
- İNCE, Adnan, "Tenkidli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri", (Bu makale **I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu'nda – 17-18 Ocak 1992 İlesam**, Ankara – tebliğ olarak sunulmuştur.)
- KORTANTAMER, Tunca, "*Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanlışları*", **Türlük Araştırmaları Dergisi**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1993, C. VII, s. 253-267.
- TULUM, Mertol, "*Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler*", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Aralık 1983, s.1-8.
- Usûl-i İmlâ**, Sarf ve İmlâ Encümeni, Matba'a-i Âmire, İstanbul 1333-1135 (1917-1919).
- ÜNVER, İsmail, "Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevrisinde Karşılaşılan Yanlışlar", (Bu makale **I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu'nda -17-18 Ocak 1992 İlesam**, Ankara- tebliğ olarak sunulmuştur.)
- ÜNVER, İsmail, "*Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*", **Türkoloji Dergisi**, C. XI, S.1, Ankara 1993, s. 52.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*